

NGHIÊN CỨU HỆ THỐNG GIÁO DỤC HIỆN NAY TỪ GÓC ĐỘ XÃ HỘI HỌC GIÁO DỤC

NGUYỄN MINH ĐỨC*

Abstract: *Researching on education as a specific social system is one of the principles of educational sociology. Since the educational sociology was born, researches on educational system have appeared. The rapid development of society requires the educational system to be changed and renovated in order to meet the needs of society, ensure the implementation of its social functions and also really become the motivation for social development. Therefore researching to detect and remedy the limitations of the educational system has always been one of the most important contents of educational sociology.*

Keywords: *education system, social system, education sociology...*

Nghiên cứu hệ thống giáo dục (HTGD) với tư cách là *hệ thống xã hội* (HTXH) đặc thù thuộc một trong những nguyên tắc quan trọng nhất của xã hội học giáo dục (XHHGD). Ngay từ khi XHHGD ra đời trên thế giới, những nghiên cứu về HTGD đã xuất hiện và phát triển hết sức mạnh mẽ cho đến ngày nay.

Ở Việt Nam có khá nhiều những nghiên cứu về HTGD, nhưng dưới góc độ tiếp cận XHHGD thì còn hạn chế. Những nghiên cứu này chỉ quan tâm HTGD như một hệ thống khép kín, độc lập mà không đặt nó trong chính thể toàn xã hội cũng như trong mối quan hệ với các HTXH khác. Vì vậy, HTGD ở Việt Nam hiện nay vẫn còn những điểm hạn chế và chưa đáp ứng được yêu cầu trước sự biến đổi của xã hội. Nghiên cứu về HTGD dưới góc độ XHHGD sẽ góp phần xây dựng, hoàn thiện HTGD để đáp ứng những yêu cầu mới, đảm bảo thực hiện các chức năng xã hội của nó; đồng thời, cũng trở thành động lực cho sự phát triển xã hội theo hướng công bằng, dân chủ, văn minh.

1. Một số vấn đề lý luận về HTGD dưới góc độ XHHGD

1.1. Khái niệm về HTGD theo tiếp cận XHHGD:

- XHHGD là khoa học nghiên cứu về quá trình hình thành và phát triển của con người dưới tác động của giáo dục với tư cách là một trong những hiện tượng xã hội cơ bản nhất trong những điều kiện phát triển của lịch sử xã hội cụ thể. Lý thuyết về HTXH trong nghiên cứu HTGD là lý thuyết xuyên suốt từ khi ra đời cũng như trong quá trình phát triển của chuyên ngành khoa học này.

- HTXH: Một HTXH về cơ bản bao gồm các mối tương tác (giữa các cá nhân và nhóm) trực tiếp hoặc gián tiếp trong một tình huống xã hội nhất định (các khuôn mẫu). Quan niệm này bắt nguồn từ lý thuyết của các nhà xã hội học hàng đầu của thế kỷ XIX, đặc biệt là Auguste Comte, Karl Marx, Herbert Spencer, Emile Durkheim và Max Weber; sau này được phát triển, hoàn thiện bởi Talcott Parsons. Mỗi HTXH là một hệ thống "mở", trao đổi thông tin, thường xuyên vận động trong sự tham chiếu đến các hệ thống khác và trong mối quan hệ với tổng thể xã hội.

- HTGD: Với tư cách là một HTXH, trước hết, HTGD có thể được xem như một phần của toàn bộ chính thể xã hội. Nó vừa phản ánh, vừa ảnh hưởng đến xã hội và cũng là một thành phần trong đó. Với tư cách là một "tiểu hệ thống" nằm trong chính thể xã hội, HTGD có những đặc điểm, tính chất, vai trò và chức năng xã hội đặc thù; đồng thời, có mối liên hệ hữu cơ đối với các HTXH khác.

1.2. Cấu trúc của HTGD. Theo Durkheim, cấu trúc của HTGD gồm hai thành phần cơ bản: *thành phần vật chất nhìn thấy được* và *thành phần tinh thần khó nhìn thấy* (1; tr 47). Nói cách khác, HTGD bao gồm những tiểu hệ thống nằm trong nó như: nhà trường, đội ngũ giáo viên, cán bộ quản lý, học sinh, cơ sở vật chất, phương tiện dạy học... và mối quan hệ giữa các thành phần đó với nhau bị chi phối bởi các thiết chế giáo dục như: **Luật Giáo dục**, các nguyên lý giáo dục, các quy định của nhà trường...

* Viện Khoa học Giáo dục Việt Nam

Cấu trúc của HTGD trong sự tồn tại của mình là sự liên kết hữu cơ, có hệ thống và đồng bộ các cấp học, bậc học, từ thấp đến cao để hình thành nhân cách ở các cấp độ. Quá trình giáo dục bao gồm nhiều giai đoạn có mục tiêu, kế hoạch cụ thể ứng với một trình độ nhất định về kiến thức khoa học, kĩ năng thực hành, những phẩm chất và hiểu biết nghề nghiệp. Mỗi giai đoạn đào tạo, giáo dục vừa chuẩn bị cho các cá nhân có đủ điều kiện thâm nhập vào các mối quan hệ xã hội, vừa giúp họ bằng chính sự chủ động sáng tạo của mình để có thể cải biến thực tại phát triển hơn những gì mà thế hệ trước đã truyền đạt lại cho họ (2; tr 87).

2. Một số xu hướng nghiên cứu về HTGD dưới góc độ XHHGD

2.1. Nghiên cứu tiêu chí đánh giá HTGD theo tiếp cận XHHGD. Tổ chức Giáo dục, Văn hóa và khoa học Liên hợp quốc (UNESCO) đã đưa ra những tiêu chí để đánh giá một HTGD được xem là phù hợp với xu thế thời đại và vận hành có hiệu quả. Trong đó, phải đảm bảo được những tiêu chí cơ bản: - Là một bộ phận của HTXH và vẫn mang tính chỉnh thể tương đối; - Đảm bảo tính dân tộc, tiên tiến và hiện đại; - Là một hệ thống gồm nhiều bậc học; - Thể hiện rõ tính phổ thông, cơ bản; - Đảm bảo tính đại chúng và tính tinh hoa; - Thể hiện tính phổ thông hóa giáo dục nghề nghiệp; - Đảm bảo tính phân hóa trong từng bậc học; - Thể hiện và đảm bảo được các chức năng cơ bản của giáo dục; - Đảm bảo tính dân chủ, bình đẳng và tính hiệu quả; - Có tính kế thừa và sáng tạo; - Đảm bảo tính đa dạng trong thống nhất; - Đảm bảo tính trật tự, tuần tự và cả tính nhảy vọt (dành cho cá nhân tài năng, năng khiếu); - Có tính độc lập tương đối, ổn định tương đối và linh hoạt; - Là hệ thống “mở”.

Những tiêu chí trên đã phản ánh khá đầy đủ những đặc điểm cũng như chức năng xã hội của một HTGD. Đây là những tiêu chí bao quát, toàn diện nhất vừa để đánh giá, đồng thời là cơ sở để mỗi quốc gia, mỗi xã hội xây dựng, phát triển và hoàn thiện HTGD của mình.

Sau khi nghiên cứu, phân tích các loại HTGD tại nhiều quốc gia khác nhau, có thể thấy các nhà nghiên cứu XHHGD hiện nay khá thống nhất ở một số tiêu chí đánh giá về một HTGD, cụ thể: - Bất cứ HTGD nằm trong xã hội nào cũng phải được xây dựng phù hợp với những đặc điểm vốn có về kinh tế, văn hóa, xã hội, tâm lí của chỉnh thể xã hội đó, nếu không thỏa

mãn điều kiện này thì HTGD sẽ vận hành thiếu hiệu quả trong điều kiện xã hội đặc thù; - HTGD phải đảm bảo tính thống nhất và tính liên tục; - HTGD phải thực hiện đầy đủ các chức năng xã hội đặc trưng của nó trong mối quan hệ với các HTXH khác và với toàn bộ xã hội; đồng thời, bổ sung các chức năng xã hội mới phù hợp với sự biến đổi xã hội về nhiều mặt với tốc độ rất nhanh hiện nay.

2.2. Nghiên cứu chức năng xã hội của HTGD. Với tư cách là một HTXH, các nhà XHHGD đã xác định HTGD mang những chức năng xã hội đặc thù sau:

- *Xã hội hóa.* Hầu hết các nhà nghiên cứu đều cho rằng chức năng quan trọng nhất của giáo dục là xã hội hóa. Đứa trẻ khi mới sinh ra không có kiến thức về văn hóa xã hội, vì vậy, trong quá trình phát triển, chúng phải tìm hiểu và học cách tham gia vào xã hội mà chúng đang tồn tại. Nói cách khác, đứa trẻ khi lớn lên sẽ phải trải qua quá trình “xã hội hóa”. Giáo dục lúc này đóng vai trò hết sức quan trọng, cung cấp hệ thống kiến thức, kĩ năng, thái độ nền tảng phù hợp với những đứa trẻ, để chúng có thể thực hiện được vai trò của mình trong xã hội.

- *Phát triển nhân cách.* Giáo dục đóng một vai trò quan trọng trong sự phát triển của nhân cách. Các đối tượng của giáo dục, như Bottomore (1989) đã nói “*là để đánh thức và phát triển ở trẻ em những tiềm năng về thể chất, trí tuệ và đạo đức mà bản thân chúng sẵn có để đáp ứng yêu cầu xã hội của mình*” (3; tr 34). Giáo dục bao giờ cũng căn cứ vào mục đích, yêu cầu của xã hội; căn cứ vào trình độ phát triển của khoa học kĩ thuật để xây dựng nên mục đích, kế hoạch, nội dung, chương trình giáo dục...; từ đó tác động, điều khiển, tạo dựng con đường “an toàn” cho thế hệ trẻ, hoàn thiện nhân cách đáp ứng yêu cầu xã hội.

- *Kiểm soát xã hội.* Giáo dục đóng vai trò quan trọng trong việc điều chỉnh hành vi của cá nhân thông qua truyền đạt các quy tắc, chuẩn mực xã hội về đạo đức và hành vi. Trong quá trình giáo dục, xã hội quy định hành vi của những thành viên mình quản lí và thực thi phù hợp với chuẩn mực của nó. Các thế hệ sau được hướng dẫn để thực hiện các chuẩn mực xã hội, đồng thời biết được những vi phạm có thể bị trừng phạt.

- *Hội nhập xã hội.* Giáo dục bằng cách “truyền tải” các giá trị cũng thúc đẩy mọi người tham gia vào xã hội rộng lớn hơn. Các chương trình dạy học, hoạt động “ngoại khóa” và mối quan hệ liên nhân cách

trong nhà trường chính là những cơ hội để trẻ hội nhập với xã hội.

- *Xác định trạng thái xã hội của mỗi cá nhân* là chức năng trọng của giáo dục. Thông qua giáo dục, học sinh xác định được vị thế, tình trạng xã hội của gia đình cũng như bản thân mình. Từ đó, trẻ có thể xác định cho bản thân động cơ học tập, những mục tiêu cần hướng tới để cải thiện, duy trì hoặc phát triển trạng thái xã hội của chúng.

- *Phát triển bền vững xã hội.* Chức năng truyền thống của giáo dục là truyền đạt và lưu giữ những kinh nghiệm lịch sử xã hội; là một trong những động lực quan trọng thúc đẩy sự phát triển của xã hội. Cùng với đó, giáo dục giữ vai trò quan trọng trong việc thúc đẩy tăng trưởng kinh tế (tác động làm tăng năng suất lao động và tạo ra nhiều giá trị gia tăng). Giáo dục còn giúp tăng cường tính ổn định và bền vững của xã hội qua các tác động làm tăng sự gắn kết trong xã hội, duy trì trật tự xã hội, định hướng giá trị, giảm tình trạng tội phạm, ô nhiễm môi trường, tăng cường sức khỏe và tuổi thọ, giúp con người hưởng thụ cuộc sống tốt hơn, thấy hạnh phúc hơn...

2.3. Nghiên cứu những hạn chế của HTGD theo tiếp cận XHHGD cũng là một trong các hướng nghiên cứu chính của XHHGD hiện đại. Một số hạn chế chủ yếu của HTGD ở các quốc gia hiện nay được chỉ ra và phân tích trong các công trình nghiên cứu gồm: - HTGD hiện nay không tạo ra hoặc củng cố các loại kiến thức có liên quan đến sự biến đổi xã hội; - Sự phát triển của HTGD không theo kịp sự phát triển của con người, không đáp ứng được nhu cầu xã hội đối với giáo dục và cũng không tạo ra được các định hướng phát triển xã hội; - HTGD vẫn chưa đảm bảo được sự công bằng.

Đối với các quốc gia đang phát triển thì HTGD ngoài những vấn đề nêu trên còn tồn tại một số hạn chế như: - Mâu thuẫn giữa chính sách đầu tư cho giáo dục với nhu cầu phát triển giáo dục; - Mâu thuẫn giữa số lượng người đi học và khả năng nâng cao chất lượng giáo dục, giữa cơ sở vật chất nhà trường với mục đích phát triển toàn diện; - Mâu thuẫn giữa cơ cấu kinh tế, cơ cấu lao động với cơ cấu của HTGD.

* * *

Sự phát triển của xã hội đòi hỏi HTGD phải vận hành một cách có hiệu quả, thực hiện đầy đủ các chức năng xã hội của mình. Việc nghiên cứu về HTGD ở Việt Nam thời gian qua đã được đặt ra và thực hiện, nhưng chưa mang tính hệ thống; đồng thời, nghiên

cứu theo tiếp cận XHHGD còn hết sức mờ nhạt. Một số vấn đề của HTGD Việt Nam hiện nay có tính chất cấp thiết đòi hỏi phải được tiếp cận nghiên cứu từ góc độ XHHGD bao gồm: - *Tăng cường tính thống nhất, tính kết nối và liên tục của HTGD* (thể hiện trong mục tiêu, chương trình, nội dung, hình thức tổ chức... của mỗi cấp học, loại hình giáo dục); - *Đảm bảo tính tương thích giữa cơ cấu kinh tế, cơ cấu lao động và cơ cấu GD-ĐT*; - *Nâng cao vai trò định hướng phát triển xã hội* qua việc định hướng giá trị và xác định hệ thống phẩm chất, năng lực cần có ở thế hệ con người Việt Nam hiện tại và tương lai; - *Đảm bảo tính đồng bộ, hài hòa, hợp lý trong các mối quan hệ* (người dạy - người học - nội dung giáo dục - phương pháp giáo dục - điều kiện cơ sở vật chất - nguồn lực tài chính...) nhằm thực hiện mục tiêu giáo dục đã đề ra. □

(1) Lê Ngọc Hùng. **Xã hội học giáo dục.** NXB Lí luận chính trị, H. 2006.

(2) Nguyễn Văn Hộ. *Bài giảng xã hội học giáo dục.* Trường Đại học Sư phạm - Đại học Thái Nguyên, 2004.

(3) Bottomore Thomas. **The capitalist class: An international study.** 1989.

Tài liệu tham khảo

1. Dewey John. **Democracy and education: An introduction to the philosophy of education.** 1916.

2. Namita P. Patil. **Role of education in social change.** *International Educational E-Journal.* 2012.

3. Kevin Watts. **Global monitoring report on education for all.** *UNESCO.* 2009.

KÍNH MỜI BẠN ĐỌC ĐẶT MUA TẠP CHÍ GIÁO DỤC NĂM 2016

Tạp chí Giáo dục ra 1 tháng 2 kì, đặt mua thuận tiện tại các bưu cục địa phương (**Mã số C192**) hoặc đặt mua trực tiếp tại Tòa soạn (số lượng lớn) theo địa chỉ: **TẠP CHÍ GIÁO DỤC, 4 Trịnh Hoài Đức, quận Đống Đa, Hà Nội.**

Kính mời bạn đọc, các đơn vị giáo dục, trường học đặt mua **Tạp chí Giáo dục năm 2016.** Mọi liên hệ xin gửi về địa chỉ trên hoặc liên lạc qua số điện thoại: 04.37345363; Fax: 04.37345363.

Xin trân trọng cảm ơn.

TẠP CHÍ GIÁO DỤC